

szemben viszont semmiképpen nem fájlalható a kötetzáró utóhangok itteni elmaradása. Mind az írónak a gyűjtemény létrejöttéről tájékoztató szavai, mind dr. Buda Béla pszichiáternek a homoszexualitást és az AIDS-et történetiségében és szakmailag is elemző rövid dolgozata az akkori aktualitáshoz költődő elvárások szülötte, s kihagyása ma már szükségképpen keveset mond. (Azt viszont nem értem, miért kellett eme, úgy érzem, tisztességesen orientáló, kifejezetten szakmai jellegű utószót a fülszövegben gúnyosan megemlíteni, s ezzel hamis politikai színben tüntetni fel.) Ugyanúgy — minden imént felsorolt pozitívum ellenére — nem vagyok biztos abban, hogy ez az újrakiadás föltétlenül szükséges volt. A változtatások csekély mértéke — minden rosszízú borítólapi kommentár ellenére — legalábbis ebbéli kételyeimet erősíti.

Másrésről viszont föltétlen optimizmussal tölt el az újrakiadás ténye, ha a sokat siratott hazai könyvkiadás vonatkozásában közelíték a problémához. Végül is, úgy tetszik, ennyit még megengedhetünk magunknak. S ez nem szükségképpen rossz jel. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990.)

SZERDAHELYI ZOLTÁN

„... a tegnaptól a holnapba”

SZEKÉR ENDRE: HAGYOMÁNY ÉS ÚJÍTÁS MAI KÖLTŐI NYELVÜNKBEN

Előljáróban kell leszögezmem; elfogult, s ezért kissé személyes hangvételi recenziót írok. Szekér Endre tanárom volt és maradt, nem csak írásainak olvasása közben, előadásait hallgatva, de az irodalom, az olvasás szeretetére ösztönző, máig ható példájában is. Sokak nevelője ilyen módon, és tudom, tanárnak érzi magát tanulmányíróként, szerkesztőként vagy kritikusként egyaránt. Tegyük hozzá, hogy ő a szó Gyulai Pál fogalmazta értelmében „Tanár”, vagyis a legmagasabb „rang” birtokosa.

Könyve a 60-as évek gimnáziuma irodalomóráinak, önképzőköri összejöveteleinek hangulatát idézi számomra. Azokat a napi irodalmi életre való rendszeres reagálásokat, amelyekre mindig volt idő még a Kölcsey- vagy Petőfi-versek elemzése közben is.

Szekér Endrével a tanítani akarás íratta ezt a művet, és gondolom, épp a sokirányú irodalmi tájékozódás s alkotó munka tette lehetővé számára, hogy győztesen birkózzon meg e — már a cím alapján is rendkívülien nehéznek tűnő — feladattal. „Veszélyes” témát választott. Hiszen a jelen változásairól ad jelentést, és így szükségképpen értékítéletet is megfogalmaz. Vállalnia kell a távlat hiányából adódó tévedések lehetőségét. Úttörő szerep az övé, és ezért is kikerülhetetlen. Veres Péternek a címben jelzett gondolatát idézem: „Ezt kell megírni. A mát, amint megyen a tegnaptól a holnapba.” A szerző tehát az „átmenetet” elemzi. Bemutatja korunk költői nyelvének állapotát, de nem érzi feladatának a ma még talán felelőtlennek is értékelhető végkövetkeztetések levonását. Szekér Endre kedves szerzője és tanára, Füst Milán példáját követi, aki egy tanulmánya bevezetőjében így fogalmaz: „Nem elméleteimről, hanem tapasztalataimról szeretnék számot adni.” Tán pont ezért is van, hogy a könyv beszámolója „félelmetesen” gazdag. Felöleli szinte teljes líránkat, és a válogatásnak — több más mellett — kiemelkedő érdeme, hogy feltérképezi a környező országok magyar líráját, de a nyugati, valamint a tengeren túli magyar költészetet is. Ugyanakkor rendkívül pontos tájékoztatást ad azokról a tradíciókat elevenítő, illetve „formabontó” törekvésekről, melyek a ma magyar poézisét jellemzik.

Példák sokaságával győzi meg az olvasót, hogy ez a kettősség egyszerre és gyakran ugyanazon alkotói életműben mutatkozik. Így manapság már nincs alapunk költőink ilyen szempontú tipizálására sem. Hiszen, mondjuk, egy Weöres Sándor-i oeuvre-ben éppúgy megtalálhatók az evokáció legkülönbözőbb formái, mint például a nyelvi játékok sokszor abszurdításba hajló képi megjelenítései.

Ez a sok szempontú kutatás már csak azért is alapvető jelentőségű, mert jóval túlmutat a mégoly fontos poétikai, stilisztikai vizsgálódáson. A nyelvi változás szemléltetése által a nemzet, a gondolkodás formálódásáról ad látteleket. A munka tehát más művészeti és tudományágak továbbfejlesztését is szolgálja. Hogy célját elérje, a legjellemzőbb és egyben a legkényesebb területre, a költői nyelvre irányítja a figyelmet. A megközelítés Szathmári István egy 1976-os előadásának bevezető mondatát húzza alá: „Mai magyar nyelvünk jellegét, további alakulását illetően is sajátos helyet foglal el a szépirodalomnak — és benne különösen — a költészetnek a nyelve. Egyrészt, mert ez a legátfogóbb stílusréteg, amely a nyelvet mint művészi anyagot használja fel, és amely stilisztikai eszközként minden nyelvi- és nyelven kívüli úgynevezett extralingvisztikus jelenséget, továbbá valamennyi stílusréteget értékesíti. Másrészt pedig, mivel egyik legfőbb tere a nyelvi normarendszer teljes megerősödésének, elterjedésének, valamint további változásának, fejlődésének.”

Persze szó sem lehet arról, hogy Szekér Endre továbbgondolásra szánt művét minden részletében ismertessem. Hiszen a cím és a mottó jellemzőitől a vizuális költészet sajátosságainak tárgyalásáig rendkívül széles az elemzett skála. Engedtesék meg, hogy csak két, számomra kulcsfontosságú fejezet érdemét emeljem ki. Az egyik „a vers töredékessé válásának” kérdése. Igaz a megállapítás, hogy az úgynevezett töredékkultusznak jelentős magyar és világirodalmi hagyományai vannak. Mégis leszögezhetjük, hogy felfrissítését a huszadik század modernizmusa hozta meg, és igazi reneszánszát talán épp korunkban éli. A zaklatott, soktípusú útkeresés kedvez ennek a formának. A mai tartalmak előzményei között éppúgy ott van az Ady Endre-i „Minden Egész eltörött” gondolatisága, mint a Radnóti Miklós megírta *Töredék* rettegése. Most persze nem a kényszerűen abbahagyott művekről van szó, hanem a töredékjelleg, a befejezetlenség művészi eszközként való alkalmazásáról. A hiány, a csönd feszültségteremtő erejének tudatos használatáról, és arról is — erre mutat rá erőteljesen a szerző —, hogy ez által válik hangsúlyozottabbá a közös teremtés, a művész és a befogadó együttes alkotása. Szép példák erre a könyvben idézett Illyés Gyula-töredékek *A Semmi közelít* kötetből, és azok a befejezettségükben is töredékjelleget hordozó versek, melyek Pilinszky János egy-egy korszakát karakterizálják. Az ilyen bemutatások kapcsán szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy bár nem tekinti feladatának, de önmagát meg nem tagadhatja Szekér Endre gyakran iktat a szövegbe briliáns rész-műelemzéseket, melyek nem kis mértékben emelik a könyv színvonalát s az olvashatósságot. (Utalhatok itt a sokak által vizsgált *Négysoros-* vagy az *Apokrif-értelmezésre*, de említhetem Goór Imre és Buda Ferenc egy-egy művének bemutatását is.) Ezek az elemzések is meggyőznek arról, hogy a töredék műfaj elterjedése nemcsak valamiféle divatnak, de egyszersmind szomorú létjogosultságának is manifesztálódása.

Fontos és újszerű megközelítés még a könyvben például a mai költők nyelvhez való viszonyának jellemzése. A Vallomások a nyelvről fejezet megállapításai bizonyítják, hogy költészetünkben az anyanyelvvél való kapcsolat túlmutat egy, a romantikából hagyományozódott nyelv- és hazaszeretet megfogalmazásán. Több és mélyebb annál: az emberi léttel azonosul. Remek példák erre az emigráció kiemelkedő alkotóinak, Márai Sándornak, Faludy Györgynek versei, a sok reminiscenciát inspiráló *Halotti beszéd*, vagy *A magyar nyelvhez* írt vallomás idézése; az a megközelítés, amely az egyetlen érvényes azonosságtudatot a nyelvben mutatja fel, és jelzi, hogy elvesztése az emberi minőség egyfajta megsemmisülése is egyben. E gondolatok

kapcsán méltán idézi kiemelten a szerző Illyés döbbenetes erejű *Koszorú* című versét, mint a Kosztolányi megfogalmazta „erős várhoz” való tartozás megrázó példáját:

*„... nem léphet föl oly ünnepi polcra,
nem kaphat koszorút
oly ragyogót, amelyet szaporán lesietve ne hozzád
vinne, ne lábad elé
tenne, mosollyal bírva mosolyra vonagló
ajkad, fölnevelő
édesanyám.”*

Felhívták már a figyelmet arra (Lőrincze Lajos, Szathmári István és mások), hogy Székér Endre könyvének egyik fő érdeme a rendkívüli filológiai munka, a példák bősége, a jegyzetapparátus precizitása. Én inkább most a bevezetőben tett megjegyzésemet folytatom: tudom, hogy a bátorság csakúgy nem esztétikai kategória, mint ahogy alkalmatlan minősítése a tudományos műveknek is. De amikor megjegyzem, hogy a könyv valós értékelése többfajta szakkritika feladata lesz, még egy dolgot a fentiekhez hozzá kell tennem. Latinovits Zoltánnal értek egyet, amikor megállapítja: „A vers az ember legtöményebb megnyilvánulása, leganyagtalanabb repülése.”

Ezért is van, hogy megközelítése bátorságot és egyszerre alázatot követel. Székér Endre könyve mintát ad erről az attitűdről. Most visszavonva a recenzió első mondatának egy szavát: *elfogultság nélkül* írom le, hogy ez a könyv egyszerre jó példája a tanulás és tanítás irodalmi módszerének. (*Tankönyvkiadó, 1989.*)

PAPP ISTVÁN GÉZA